

Száz év ráhagyatkozás, avagy J. V. és R. R. esete a „Gelassenheit”-tel

I.

Beethoven op. 131-es cisz-moll kvartettjének harmadik, *Allegro moderato* tétele egy rövid recitativo szerű átvezetés. A tétel először fölidézi a korábbi D-dúr témát, miközben búcsút is vesz tőle. Ezt követően, egy zenei diskurzus keretében, a kotta egy kérdést fogalmaz meg: mind a négy muzsikussal egymás után fölveti, lejátssza ugyanazt a kérdést. Ez a tanácstalanság hangulata. A primárius egy virtuóz szólammal választ ad. De a többi muzsikussal a válasz közben újra fölveti az egyszer már elhangzott kérdést. A primárius választ erősen gyengíti, hogy néhány taktussal korábban maga is kérdezett. Sőt, ő kérdezett legelőször. A tanácstalanság hangulatát szükségyszerűen vágyakozással telt érzések váltják fel. És ekkor megszólal a negyedik tétel.

II.

A heideggeri életműnek többféle megítélése létezik. A *Sein und Zeit* megjelenése után, rövid idő elteltével, az ilyesféle dolgokat olvasók körében, egyrészt hangjukat kezdték hallatni e mű rajongói, másrészt — ezzel szinte egyidőben — megjelentek olyan írások is, amelyek Heidegger munkájának ócsárlásába kezdtek. Az idő előrehaladtával növekedett mind a rajongók, mind az ócsárlók száma. Az előbbiek közül kerültek ki a mester feltétlen hívei. Mi ezeket ebben az írásban heideggeriánusoknak fogjuk nevezni. Az ócsárlókat pedig anti-heideggeriánusoknak. Ez utóbbiak a heideggeri életmű megítélésében látszólag elfogulatlanok és függetlenek. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a lehangosabb anti-heideggeriánu-

sok említett ócsárlási hajlandósága egyszerűen egy csak másik székhelyhez való hovatartozás hangos kifejeződése. Ennek pedig semmi köze sincs sem az elfogulatlansághoz, sem a függetlenséghez. Sőt, ez is csak rajongás.

Időnként megjelennek olyan okfejtők is, akik a heideggeri filozófia hallatán hangsúlyozottan a saját véleményükkel állnak elő. De ezeket nem kell túl komolyan venni.

III.

Egy hajdan híres Quartet (az egy „t” nem nyomdahiba) nagy nyomtatékot adott az említett *Allegro moderato* kérdező frázisainak. De a primárius, mert erőteljes egyéniség volt, válaszában határozott hangot ütött meg. Van valami megnyugtató az ilyen erőteljességben. Különösen, ha eleganciával párosul. Ha kérdés és tanácsatlanság van is a kottafejekben (a valóságban tudjuk, csak kottafejek, zenei jelek és utasítások vannak), egy ilyen erőteljes válasz a Quartet többi tagját követésre kényszeríti. Vagy — talán pontosabban fogalmazva — az ilyen esetekben, valamilyen oknál fogva, a többiek a követést tartják célszerűnek. Ezzel olyan látszat keletkezik, mintha a második hegedűs, a brácsás és a csellista jobban hitt volna a primárius hangjainak határozottságában, mint maga az, aki e hangokat megszólaltatta. A kérdések azonban mind a négy muzsikusból tovább éltek. Igaz, elegáns tanácsatlansággá transzformálódva.

Így törtek utat a következő variációs tétel felé.

IV.

Johannes Vorlauffer kitűnően ismeri a heideggeri filozófiát. *Richard Rorty* pedig kiválóan ócsárolja. Az előbbi egy szinte lefordíthatatlan című könyvet (*Das Sein-Lassen als Grundvollzug des Daseins. Eine Annaeherung an Heideggers Begriff der Gelassenheit. A létre történő ráhagyás, mint az ittlét alapvető beteljesítése. Egy közelítés Heidegger ráhagyatkozás fogalmához*) írt. Ezzel bizonyította, milyen jól érti a Heidegger gondolkodását. Az utóbbi liberálisnak és ironikusnak látszó eszmék álarca alatt próbálta meg elhitetni magáról, hogy képes megszabadulni minden átfogó, „fenséges” teóriától, és hogy elfogulatlanul, önálló módon képes értelmezni a heideggeri fundamentál-ontológiát. Terminológiánk szerint tehát *Vorlauffer*

a heideggeriánus, *Rorty* pedig az anti-heideggeriánus táborhoz csatlakozott. (Mindezen semmit sem változtat, hogy *Rorty* helyenként Heidegger-szimpatizánsként árulja saját eszmefuttatásait. Avval ugyanis, hogy makacsul definíciókhoz és szótárakhoz ragaszkodik, könnyen kideríthető, hogy mit is takargat ezzel a szimpátiával. Egy merev, dogmatikus metafizikát. Ezt leplezi tehát hol Heidegger-szimpátiával, hol „ironikus”-nak mondott képzelgésekkel.)

Két különböző szekértábor: de azért a heideggeriánusokat nem szabad összekeverni az anti-heideggeriánusokkal!

V.

A közelmúlt egyik Quartetto-ja az említett *Allegro moderato-t* nagy összefüggések keretei között interpretálta. Mind a négy muzsikusz erőteljes hangot ütött meg. A kérdések, akár a válaszok, hidegek lettek. De a hidegség határozottságot és pontosságot is jelentett. És némi tanácstalanságot. Ebből a megközelítésből hiányzik minden nagy nekilendülés és nekifutás. De azért minden a helyén van: az átvezetésből átvezetés lett, a primárius semmire sem vezető válasza pedig hangok egyszerű egymásutánjaként szólalt meg. Mert ilyen az autentikus megközelítés. A válasz — mivel egyébként is csak egy nagy egész része — veszített fontosságából. Van valami lenyűgöző és tiszteletreméltó az ilyen hűvös tárgyilagosságban.

VI.

A heideggeriánusok általában ismerik mesterüket. Gyakran igen jól ismerik. Sőt, az sem zárható ki, hogy közülünk sokan jobban ismerik Heideggert, mint ahogy a mester maga magát ismerte. Vorläufer okoskodásaival például rendkívül nehéz vitába szállni: minden egyes Heidegger-témában ugyanazt állítja, amit Heidegger is állít. Nemcsak a fundamentál-ontológia módszerét, de ennek nyelvetetét és stílusát is átveszi. Írásában arról és csak arról van szó, amiről a mesternél is szó van. Heidegger különös hangzású terminusait úgy építi be saját mondataiba, mintha ezek teljesen magától értetődőek volnának. Elemzéseit természetesen korrektek. Amikor például a „Mitdasein” autentikus és inautentikus formáját tárgyalja, ezt mindkét esetben az „In-der-Welt-sein” és az „Entschlossenheit” keretei között teszi. Az első esetben úgy interpretálja a Daseint, aho-

gyan azt Heidegger is tette: „geworfener Entwurf”-ként. A második esetben egy a heideggeri filozófiában benne levő, de benne csak rejtett módon létező dolgot akar napfényre hozni. És ekkor szolidaritásról és szeretetről kezd el írni.

Rortynál ezzel szemben mindig valami másról van szó. Láthatóan idegesíti őt a heideggeri gondolkodásmód autonómiája. Elhatározta, hogy ő is autonóm lesz. Elvégre is mind a ketten filozófiaprofesszorok! Liberalizmusról írt ezért és iróniáról. De mi köze van ehhez Heideggernek? És miért kell valakinek a liberalizmus és az irónia címkéjét önnön nyakába akasztania, ha maga egyébként liberális és ironikus? Nem gondolhatjuk komolyan, hogy az irónia csak elhatározás kérdése. Az irónia inkább csak megesik az emberrel. A liberalizmus esetében sem más a helyzet. Az is csak megesik.

VII.

A közelmúlt egyik másik Quartette a belső részletekből kiindulva, erőteljes és hatásos nekifutásokkal, nekilendülésekkel közelített az *Allegro moderato*-hoz. A primárius csillogni akart, és nekilendült. A második hegedűs, a brácsás és a csellista szintén csillogni akart, és ők is nekilendültek. Mert ugyebár Beethoven is, az erőttől túláradozva, csillogni akart! A legfényesebben azonban mégis az első hegedűs csillogott. És utána követte őt a többi. Csillogtak valamennyien. És fényesen csillogott Beethoven op. 131-es cisz-moll kvartettje.

VIII.

Ahol a filozófusok körül hívek tömörülnek, ott vége a tárgyilagosságnak. De ahol szekértáborok vannak, ott is vége. Semmit sem változtat ezen néhány eredetiségre vágyó, ügyel-bajjal gondolkodó „filozófus” liberálisnak és ironikusnak kikiáltott hangzatos szólama. Vannak ugyanis dolgok, amelyeket nem célszerű kimondani, mert ha ezt teszik, jelentésük szinte szükségszerűen az ellentétjére fordul. Jelen sorok írója például többször megjárta: a liberálisok között találta a legmerevebb anti-liberálisokat, és a leginkább toleránsak között, a legintoleránsabbakat. Nem árt tehát az óvatosság! Különösen, ha olyan emberekre akadunk, akik önnönmagukra akasztgatnak különböző címkéket.

A heideggeriánusok és az anti-heideggeriánusok tehát csak ritkán tudnak tárgyilagosaak lenni.

IX.

A közelmúltban létezett egy Quatuor, amely — az előbbiekkal összehasonlítva — gyökeresen másként értelmezte az említett *Allegro moderato*t. A primárius ugyanis, valamilyen oknál fogva úgy hegedült mintha nem akart volna kiemelkedni. Többet játszott ugyan mint a többiek, de valószínűleg csak azért, mert éppen ilyen szerepet juttatott neki a kotta, és mert egyébként is ez a primáriusok szokása. Mintha szégyellte volna, hogy ő az első hegedűs. Mintha leleplezett tolvajok érzése kínoztta volna, mintha valaki elől ellopta volna az primáriusi széket. Az említett virtuóz szólamot persze hibátlanul lejátszotta. De csak azért, mert hát valakinek ezt is meg kellett tennie. A második hegedűs, a brácsás és a csellista azonban ugyanúgy kérdezett. És ezek a kérdések ennél a Quatuornál ezerszer kínosabbak. És kínosabbak a válaszok is.

X.

A heideggeriánusok Heidegger-interpretációja gyakran azzal a veszélyel jár, hogy túlon túl komolyan veszik a mester minden egyes mondatát, minden egyes odavetett megjegyzését. Pedig a mester sem vett mindig komolyan mindent! Miért is tárgyalta volna állandóan újra és újra azt a híres nevezetes „Seinsfrage”-t, ha már az első nagy befejezetlen művét végső válasznak szánta volna? A mester nem szégyellte, hogy újra és újra nekilendült, amikor csak megsejtette, hogy valami történni készül a „Seinsfrage” körül. Közben pedig Beethoven késői kvartettjeit hallgatta. Ki tudja, mi jár az ilyen zenehallgató filozófálók fejében?

A heideggeriánusok és az anti-heideggeriánusok tehát csak ritkán tudnak tárgyilagosaak lenni.

XI.

A már említett hajdan volt Quartet úgy szólaltatta meg az op. 131-es cisz-moll vonósnégyes *Allegro moderato*ját, mintha a játékosnak az lett volna a legfőbb céljuk, hogy megszabaduljanak a kotta előírása-

itól. Úgy játszottak, mintha minden egyes kottafej az adott pillanatban, a játékosok saját fejéből pattant volna ki. De ennek ellenére Beethoven op. 131-es cisz-moll kvartettjét játszották. És a játék autenticitásához nem férhet kétség.

XII

Az anti-heideggeriánusoknak a legtöbb esetben eszük ágában sincs, hogy Heideggerből értelmezzék Heideggert. Gyakran a fundamentál-ontológia terminológiájától is elszakadnak. Sőt, az is előfordul, hogy saját terminológiával állnak elő, és ennek tükörképeként jelenítik meg Heidegger törekvéseit. Jelszavak és heideggermotívumok helyettesítik Heideggert. Rorty ebben a szellemben ír ironiáról és liberalizmusról.

Amikor viszont Johannes Vorlaufer a lelkiismeret heideggeri értelemben vett kiáltását (Ruf des Gewissens) interpretálja, ezt a „gond”, a Dasein lenni-tudásának gondoskodásaként mutatja be. Heideggeri keretek között marad tehát. Írásából világosan kiderül, hogy milyen veszéllyel jár, ha a létkérdést megkerülve valamilyen szótárt keresünk. Az ilyen keresések ugyanis előbb utóbb valamilyen megtalálással végződnek. És ekkor a nyelvfilozófia halott abszolutumai lépnek az élet-, s a létkérdések helyébe.

XIII.

A Quartetto *Allegro moderato*ja úgy szólalt meg, mintha elő se adták volna. Maga a kotta szólalt meg? Egy híres neves zenei rendező egykoron állítólag így dicsérte meg az ugyancsak híres neves karmesterét: „oly jól dirigáltál, mintha ott se lettél volna”. Ez lenne a Quartetto esete is?

XIV.

A pontos interpretációban ugyanaz áll, mint az eredeti alkotásban. Igaz, az igazán jelentős művek sohasem interpretálhatóak pontosan. Interpretálni viszont csak azokat a dolgokat érdemes, amelyeket nem lehet pontosan interpretálni.

XV.

A heideggeriánusok számára általában maga a mester jelenti a legfőbb veszélyt. A tapasztalat ugyanis azt bizonyítja, hogy az ehhez a táborhoz tartozó interpretátorok igen hajlamosak arra, hogy a „Seinsfrage” helyett csak Heideggerrel foglalkozzanak. Lehet, hogy Vorlauffer könyvének egyik helyén ezért tekint úgy az autentikus létre, mintha az az inautentikus lét egyik formája volna csupán? Lehet, hogy ezért kerüli Vorlauffer az anti-heideggeriánusokkal való (a kívülállók számára egyébként elkerülhetetlennek látszó) konfrontációt?

XVI.

A Quartetto hidegségével nem keverendő össze a Quatuor önmegsemmisítéshez hasonló tárgyilagossága. A Quatuor primáriusa ugyanis valami alapvetően fontos dologra érzett rá, amikor úgy találta, jó lenne a háttérben maradnia. A Quartettonál, mint mondtuk, azt érezzük, hogy a kottában csak kottafejek, előírások és zenei jelek vannak. Ez a megközelítés az autentikus zenét szólaltatja meg a maga teljes tökéletességében. (Azt, hogy ezt nem autentikus hangszereken teszik, semmit sem von le a Quartetto érdemeiből. Sőt!) Itt tehát a kérlelhetetlen pontosság útján állnak össze a kottafejek egy egységes, autonóm produktummá. A Quatuor ezzel szemben úgy játszik, mintha nem is a kottát szólaltatná meg. Mintha a játékosok produkciójában rejtőzködne az autenticitás. És mégis mindkét együttes ugyanazt a kottát játszotta.

XVII.

Rorty egyik észrevétele szerint Heideggernél a filozófiai igazság már a fonémákon, a szavak hangzásán múlik. Mert a lét húszadik századi kutatója úgymond poétizálja a filozófiát.

Mindebből legelőször és legfőképpen arra lehet következtetni, hogy Rortynak halvány fogalma sincs arról, hogy mit is akart Heidegger, amikor az úgynevezett „tulajdonképpeni”, vagy autentikus létről írt. De a szótár- és ironia-mániájáról is csak erre lehet következtetni.

XVIII.

A jelen egyik híres Quartettje (a két „t” nem elírás) ugyanazt a tárgylagos pontosságot követte, mint a Quartetto. De a Quartetto hidegségét meleg csillogással töltötte ki. Itt a pontosságon túl a melegség is a mélyen látást, s az autenticitást sugallja.

XIX.

Rortyt leginkább bizonyos „fenséges”-nek látszó filozófiai törekvések bosszantják. Az olyan szavak mint a „lét”, az „abszolút”, illetve „Európa”. De ide sorolhatjuk Heidegger igényesen összeválogatott olvasmányait is. Azon könyvek listája, amelyeket Heidegger olvasott — állítja —, nem játszanak középpontibb szerepet, mint sok más könyv sok más listája. Prousttal hasonlítja össze Heideggert.

Johannes Vorlaufert nem bosszantják a fönti terminusok. Nem foglalkozik a „fenséges”-sel. Nem ír arról sem, hogy létezik olyan ok, amelynél fogva a heideggeri „lét”-fogalmat abszolútnak vagy fenségesnek kellene tekintenünk. Rortyval szemben nem emberfeletti, hanem emberi dimenziókba helyezi a heideggeri lét-fogalmat. A Dasein autentikus létét „Gelassenheit”-ként írja le. Richard Rorty valószínűleg nagyon sokat tanulhatna Vorlaufertől.

XX.

A Quartettoról a korábbiakban azt mondtuk, hogy csak hangjegyeket szólaltattak meg. De megőrizték individualitásukat.

XXI.

Martin Heidegger a „számító gondolkodás” fenyegető kizárólagosságával szemben vezette be a „Gelassenheit” fogalmát. Nem volt naiv: tudta, hogy a számító gondolkodásból táplálkozó modern technika eljövendő, vagy már jelen is levő uralma visszafoghatatlan és feltartóztathatatlan. Ebből viszont egyáltalán nem következik, hogy a létkérdés értelmetlenné válik. Hagyta ezért a technikai dolgokat, hadd bontakozzanak ki. De nem tekintette őket abszolútnak. Igent is mondott rájuk és nemet is. Ezt az igent és nemet hívta „a dolgokra való ráhagyatkozás”-nak (Gelassenheit zu den Dingen).

XXII.

A Quatuor primáriusa, második hegedűse, brácsása és csellistája azzal, hogy valamennyien visszahúzódtak, látszólag végeztek magukban minden individualitással. Mégis az egyik legindividuálisabb hangot ütötték meg. Bátran vetették fel kérdéseiket, magabiztosan adtak, ha kellett felszínes, ha kellett bizonytalan válaszokat. Bátran rontottak neki a variációknak. A játékosok láthatóan otthonosan mozogtak a kaotikus bizonytalanságban. A Quatuorral összehasonlítva a későbbi Quartet, illetve a Quartett csillogása erőltetett hőzöngés csupán. Márpedig aki otthonosan mozog a káoszban, az nem erőlködik. Ezért olyan problematikus dolog a csillogás. Néhány angol a Quatuor játékának hallatán így kiáltott fel: ez a tulajdonképeni zene, ez csak a zene!

XXIII.

Egy filozófiai életmű megítélése többféle nehézséggel jár. Különböző szakmai és szakmán kívüli tényezők befolyásolhatják kedvezően, illetve kedvezőtlenül a megítélőt.

A legtöbb nehézséget valószínűleg Heidegger filozófiatörténeti ismeretei okozzák. Ő ugyanis, ahol csak tehetette, az eredeti műveket próbálta meg áttanulmányozni, az eredeti nyelven. Ismerte a presókratikus töredékeket, Platón, Aristotelést, Szent Ágostont, Szent Tamást, valamint Descartes, Leibniz, Kant, Fichte, Hegel, Schelling, Nietzsche, Rickert és Husserl írásait. Ez minden olvasó számára komoly kihívás. A Heideggerért rajongó és az őt ócsárló interpretátorok ezirányú ismereteiket általában másodkézből, többé kevésbé jól megírt, illetve jól vagy kevésbé jól összeollózott filozófiatörténetekből, lexikonokból, esetenként egykori professzoraiknak az adott témával kapcsolatos előadásaiból merítik. Filozófiatörténeti ismereteik így előbb-utóbb szinte szükségszerűen konfrontálódhatnak Heidegger ezirányú, sokszor kifejezetten provokatívnak tűnő megállapításaival. De pontosítanunk kell: konfrontálódniuk, ha azonos ismeretekkel rendelkezvén, ezt megtehetnék. A konfrontáció helyét ennek következtében gyakran odamondogatások, lefasisztázások, ironikus megjegyzések foglalják el. Mert ugyebár az interpretátor is ember. Ha pedig ember, akkor ne várjunk tőle emberfelettit. Vagy legalábbis olyasmit, ami túlon túl megerőltető.

A heideggeriánusok más úton térnek ki a mester műveltsége elől. Alaposabb mérlegelés nélkül mindent elfogadnak amit csak mesterük állít. Így a Heideggert megelőző filozófia története Heidegger-terminusok hálóján keresztül jelenik meg csupán. Lét-kérdés üti fel mindenütt a fejét. Az „Én” és a világ közé szakadék kell kerüljön. Mintha Descartes sohasem írt volna egy sort se arról, hogy hogyan szabaduljon meg az ember, amennyiben gondolkodó lény, a maga kételyeitől. Mintha Fichte spekulációi kizárólag az „abszolút Én”-re épülnének. Az, hogy Heidegger gondolkodása mennyiben kapcsolódik az európai filozófiai tradícióhoz, talán a mestert a legkiválóbban ismerő heideggeriánusok számára a legnehezebben megválaszolható kérdés.

XXIV.

A hajdan volt Quartet, a Quartetto, a Quartett, a Quatuor és a későbbi Qartet, amikor csak Beethoven op. 131-es cisz-moll vonósnégyesének *Allegro moderatoját* szólaltatták meg, mindig ugyanazt a zenét játszották. Az eltérő tempókban, a megszólaló vagy elmaradó portamentokban, az erőteljesen felvillanó, vagy erőteljesen visszafogott csillogásban semmiféle kivetnivalót sem találhatunk. Más kérdés, hogy mit jelent, ha valaki *Madonna*, vagy *Michael Jackson* stílusában ragad meg egy Beethoven témát, s úgy adja azt elő, mintha valami ironikus eredetűt produkálna. Mert mint tudjuk: kuttyából nem lesz szalonna.

XXV.

Legalább száz év szükséges ahhoz, hogy egy filozófiai életműről ki derüljön, állja-e az idők próbáját. És sok más dolog felismeréséhez is legalább száz év kell.

Szeged

Gausz András